

Borkó Tamás*

A holland betegség gyanúja Oroszországban

A tanulmány központi felvetése az a gyanú, mely szerint az orosz gazdaság hordozhatja a holland betegségnek nevezett gazdasági jelenség tüneteit. Ez elsősorban a reálegatív árfolyam gyorsuló felértékelődésében, a feldolgozóipari teljesítmény romlásában, a szolgáltató szektor erősödésében és a nemzetgazdasági reálberek alakulásában mutatkozott meg. Azonban ezek a fejlemények más, a tanulmányban említett és hasonlóan nehezen kimutatható okokra is visszavezethetők, így a következtetéseket megfelelő óvatossággal kell kezelni. Mivel a nyersanyagátoknak nevezett jelenség okai között a holland betegség csak egy a számtalan közgazdasági és politikai gazdaságtani magyarázat között, ezért az orosz gazdaság jövőjét illetően más tényező is szerepet játszhat. Többek között a folyamatos jelentős mértékű korrupció, a demokratikus politikai berendezkedés gyengeségei, a protekcionista gazdaságpolitika, valamint az energiaszektor versenyének alacsony foka. A nyersanyagátok jelensége mögött fennálló mindeme tényezők és köztük a holland betegség káros hatásai elsősorban nem a jelen, hanem az orosz gazdasági növekedés jövőbeli, hosszú távú teljesítménye szempontjából lesznek relevánsak.

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F31, L60, L72, Q32, Q33.

Kulcsszavak: nyersanyagátok, holland betegség, Oroszország.

Az általános közvélekedés szerint a nyersanyagban gazdag országok szerencsések, mivel az ilyen típusú források birtoklása látszólag pozitív korrelációban van egy nemzet jólétével és gazdasági növekedésével. Ezzel szemben a tapasztalat azt mutatja, hogy azok az országok, amelyek jelentős mennyiségű természeti erőforrással rendelkeznek, gyakran abba a helyzetbe kerülnek, hogy nem tudnak mit kezdeni e különleges adottságokkal. Rosszul költik el a nyersanyagok értékesítéséből származó jövedelmeket, nem megfelelő növekedési pályára állítják a gazdaságot egyoldalúvá téve annak szerkezetét.¹ Így az a tapasztalat, hogy a nyersanyagban való gazdagság inkább csak lehetőség, mint garancia a jobb gazdasági teljesítményre.

A tanulmányban vizsgált Oroszország nyersanyagban a világ egyik leggazdagabb állama. Az összes ismert természeti erőforrás (kőolaj, földgáz, szén és más stratégiai nyersanyagok) megtalálható a világon a legnagyobb, 16 995 800 km² területű, a második helyezett Egyesült Államoknál majdnem kétszer nagyobb országban.

* Borkó Tamás az ICEG European Center közgazdasági kutatóintézet munkatársa, a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának „Globalizáció, versenyképesség és regionalitás” doktori iskolájának hallgatója. E-mail címe: tborko@iceg.hu, borkota@freemail.hu. A tanulmány megszületésében való közreműködésért köszönet illeti Csaba László professzort és Bilek Péter doktoranduszt.

¹ Paradox of plenty ~ a bőség zavara

Az orosz medve gazdasági teljesítménye figyelemreméltó, ha az elmúlt nyolc évet tekintjük, hiszen 1999 és 2006 között, az 1998-as válságot követő időszakban, a bruttó nemzeti termék (a továbbiakban GDP) reálértelemben évente átlagosan kb. 6,7 százalékkal növekedett. Az ország külső és belső egyensúlya nagymértékben javult. A külkereskedelmi egyenleg jelentős többlettel zárt, az ország valutatartalékai többszörösére nőttek, a költségvetési mutatószámok várokozón felül teljesítettek – mindennek eredményeképpen az államadósság nagy része visszafizetésre került.

Nyilvánvaló azonban, hogy e briliánsnak tűnő számok mögött elsősorban a kőolaj- és földgáztermelés, valamint az erre épülő iparágak és kereskedelem áll. Az ország jelenlegi kedvező helyzete ingatag lábakon áll, hiszen nagymértékben függ a külső konjunktúra által meghatározott világpiacon fejleményektől, a kőolaj- és földgázkereslet és kínálat mozgatta áralakulástól.

A fentiekben felvázolt adottságok ismeretében felmerülhet a gyanú, hogy az elmúlt évek kőolajár robbanása miatt Oroszországnak szembesülnie kell a holland betegség jelenségével és a nyersanyagátok fogalmával.

A tanulmány ennek megfelelően a következő tartalmi tagolást követi. Először rövid elméleti kitekintés keretében a nyersanyagátok és a holland betegség fogalmainak tisztázása kerül terítékre. A második fejezet a kőolajnak és a földgáznak az orosz gazdaság működésében betöltött szerepét mutatja be. A harmadik fejezet a holland betegség tüneteinek mélyreható diagnosztikai eljárások nélküli, háziorvosi vizsgálatára tesz kísérletet. A negyedik részben olyan más, a holland betegségtől eltérő szempontok rövid bemutatása következik, amelyek relevánsak lehetnek az orosz gazdaság jövőbeli teljesítményét érintő kétségek alátámasztására. Végül a következtetések megfogalmazása mellett a tanulmány olyan felvetések ismertetésével zárul, amelyek a későbbiekben részletekbe menő, fejlettebb és pontosabb diagnosztikai eszközöket alkalmazó kutatás tárgyává válhatnak.

Elméleti és empirikus áttekintés – a nyersanyagátok és a holland betegség

„A környezeti erőforrások olyan, a természetben szabadon előforduló anyagok, amelyek értékesnek számítnak a saját eredeti, feldolgozatlan állapotukban. Egy nyersanyag akkor minősül környezeti erőforrásnak, ha a hozzá kapcsolódó elsődleges tevékenység a kinyerés és a finomítás, nem pedig a feldolgozás.”²

Az általános közvélekedés szerint a nyersanyagban gazdag országok szerencsések, mivel az ilyen típusú források birtoklása látszólag pozitív korrelációban van egy nemzet jólétével és gazdasági növekedésével. Ezzel szemben a tapasztalat azt mutatja, hogy azok az országok, amelyek jelentős mennyiségű természeti erőforrással rendelkeznek, gyakran abba a helyzetbe kerülnek, hogy nem tudnak mit kezdeni e különleges adottságokkal, rosszul költik el a nyersanyagok értékesítéséből származó jövedelmeket, rossz növekedési pályára állítják a gazdaságot egyoldalúvá téve annak szerkezetét. Így az a tapasztalat, hogy a nyersanyagban való gazdagság inkább csak lehetőség, mint garancia a jobb gazdasági teljesítményre.

Az ún. nyersanyagátok (*resource curse*) arra a paradox helyzetre utal, amikor a nyersanyagbőség zavarában egyes országok kevésbé gyorsan növekednek, mint azok, amelyek nem rendelkeznek szignifikáns mennyiségű nyersanyaggal.³

² A fogalmi meghatározás az alábbi ingyenes online enciklopédiában található meg: Wikipedia – The Free Encyclopedia http://en.wikipedia.org/wiki/Natural_resource

³ A nemzetközi szakirodalom a „resource curse” fogalmát használja, amelynek magyar megfelelőjét, a nyersanyagátok megjelölést fogjuk használni elemzésünk hátralevő részében.

Több elemzés is alátámasztotta ezt a jelenséget. *Auty és Mikesell (1998)* kutatásai alapján empirikusan bizonyított az, hogy míg a nyersanyagban gazdag országok lassú gazdasági növekedést vagy stagnálást, addig a nyersanyagban szegények jobb gazdasági teljesítményt, gyorsabb növekedést mutattak. *Sachs és Warner (1995)* bemutatták, hogy 1971 és 1989 között azok a gazdaságok, amelyek magas GDP-arányos nyersanyagexporttal rendelkeztek, lassabban növekedtek. Egy másik szempont alapján *Auty (2001)* szerint a nyersanyaggal nem rendelkező országok növekedése kevésbé hajlamos az összeomlására, mint a nyersanyagban gazdag társaiké. Összességében elmondható, hogy azok az országok, amelyek jelentős nyersanyagvagyonnal rendelkeznek, kevésbé jól teljesítenek, mint a nyersanyagszegények, ugyanakkor nincs egyetértés a tekintetben, hogy mi magyarázza ezt (*Ross 1999*).

A közgazdasági és a politikai gazdaságtani irodalom igyekszik megmagyarázni a nyersanyagátok okait, illetve indokolni, hogy miért teljesítenek gyengébben a nyersanyaggal megáldott gazdaságok. *Auty (2001)* exogén és belső okokat részletez, amelyek között az egyik exogén magyarázatként a holland betegség jelensége szerepel. *Ross (1999)* makrogazdasági és politikai típusú okokat különböztet meg, ahol a holland betegség úgy jelenik meg, mint az egyik makrogazdasági alapon nyugvó rendellenesség. A három másik makrogazdasági tényező a következő: az elsődleges áruk kereskedelmi feltételeinek romlása, a nemzetközi árupiacok törékenysége és ingadozása, valamint a nyersanyag- és a nem nyersanyag-ágazatok gyenge kapcsolatai. A politikai tényezők között olyan fogalmak kapnak teret, mint a kognitív várakozások, a társadalmi magyarázatok és az állami intézmények gyenge teljesítménye.

A holland betegség (*dutch disease*) egy olyan gazdasági jelenség, amely a nyersanyagok kitermelése és a feldolgozóipari visszaesés közötti kapcsolatot igyekszik megvilágítani.⁴

A holland megjelölés onnan származik, hogy hasonló történt Hollandiában, miután jelentős földgázkészleteket fedeztek fel 1960-ban az Északi-tengeren.⁵ A holland valuta jelentős felértékelődésen esett át a földgáz exportjából származó többletjövedelem-beáramlás eredményeként. Ez hátrányosan érintette a feldolgozóipari versenyképességet, elsősorban ár alapon, aminek hatására, tényezőáramlási és keresletátrendező okoknál fogva, a holland gazdasági növekedés megrendült és éveken keresztül gyenge teljesítményt, pangást mutatott.⁶

Corden és Neary (1982) részletesen és úttörő jelleggel, *Corden (1984)* röviden összefoglalva és a modell továbbfejlesztéseit is felvázolva mutatja be a holland betegség formalizált, háromtényezős modelljét. E három tényező nem más, mint a kereskedelmi forgalomba kerülő virágzó nyersanyagszektor (pl. kőolaj), a kereskedelmi forgalomba kerülő lemaradó (pl. feldolgozóipar), valamint a kereskedelmi forgalomba nem kerülő szektorok (pl. szolgáltató ágazatok).⁷

A virágzó ágazat tényezőinek hozadéka megnő. Ez három módon történhet meg, amelyek

⁴ Mind *Corden (1984)*, mind *Ross (1999)* az *Economist* 1977. november 26-án megjelent számának 82-83. oldali cikkére hivatkozik, mint a holland betegség gazdasági jelenségként első ízben történő megfogalmazására.

⁵ Más szerzők szerint azonban a holland gazdaság azon időszakos problémáit elsősorban a jóléti gazdaság által meghatározott rugalmatlan gazdasági szerkezet okozta.

⁶ Mindazonáltal olyan érzésünk támadhat, figyelembe véve természetesen a kor gazdasági, politikai, szerkezeti sajátosságait, hogy ez történt például az amerikai földrész felfedezése után, amikor a jelentős nemesfém-beáramlás és kereskedelem eredményeképpen súlyos gazdasági instabilitás alakult ki a Spanyol Királyságban, érdekes módon éppen Németalföld (részben a mai Hollandia) gazdagodását okozva.

⁷ Feltételek: a két kereskedelmi forgalomba kerülő ágazat árelfogadó, azaz esetükben a világpiacon árképző (nyitott gazdaság); a munkaerő mobil, így a bérek kiegyenlítődnek; minden tényezőár rugalmas és minden tényező nemzetközileg immobil (*Corden 1984*).

közül a számunkra a következő releváns: az ágazat exportra termel, és otthon nem értékesít, illetve a kérdéses nyersanyag ára jelentősen megnövekszik.⁸

A virágzó nyersanyagsektor két csatornán keresztül fejtheti ki hatását. Az egyik a költsézesi hatás (*spending effect*). Ekkor a nyersanyagágazatban keletkezett extra jövedelmek elköltetésre kerülnek (vagy az ágazat tényezőtulajdonosai, vagy az ágazat adóbevételein keresztül a kormányzat által) és a kereskedelmi forgalomba kerülő ágazat termékei és szolgáltatásai iránti kereslet jövedelemrugalmassága pozitív, akkor a kereskedelmi forgalomba nem kerülő áruk relatív árának növekedniük kell a kereskedelmi forgalomba kerülő árukhoz viszonyítva. Ez pedig nem jelent mást, mint reálfelértékelődést.⁹ Ez tényező (munkaerő) átáramlást eredményez a két kereskedelmi forgalomban résztvevő szektorból a kereskedelmi forgalomba nem kerülő szektorba.

A másik hatás a tényezőáramlási hatás (*resource movement effect*). A munka határterméke megnő a virágzó nyersanyagsektorban, ami miatt a nyersanyagsektor munka iránti kereslete hasonlóképpen megemelkedik, és ez munkaerőt von ki a másik két ágazatból. Ez a hatás két részre bontható. Az egyik az ún. közvetlen „ipartalanítás” (*direct de-industrialization*), amikor a munkaerő a pangó kereskedelmi forgalomba kerülő ágazatból a virágzó ágazatba áramlik és ennek eredményeképpen csökken a pangó ágazat kibocsátása.¹⁰ A másik hatás pedig az ún. közvetett „ipartalanítás” (*indirect de-industrialization*), amikor a munkaerő a harmadik ágazatból áramlik a virágzó ágazatba, ami meghatározott mechanizmus szerint pedig munkaerő-áramlást eredményez a pangó iparágból a harmadik ágazatba.

Miközben a holland betegség általában az új nyersanyagkészletek felfedezése kapcsán merül fel leggyakrabban, más gazdasági folyamatok esetén is szóba jöhet, mint például a külföldi tőke, a segélyek, de akár az EU források beáramlásának vonatkozásában.¹¹

Oomes és Kalcheva (2006) rendszerezett formába foglalta a holland betegség tüneteit, amit az átvett 1. számú táblázat jelenít meg.¹²

⁸ Oroszországban a megtermelt kőolaj kevesebb, mint 1/3-a kerül felhasználásra, a többit exportálják. Az olaj ára 1999. júliusa és 2006. júliusa között több mint háromszorosára nőtt és elérte a 73 USD/hordó árat.

⁹ Amennyiben az árfolyamrendszer miatt a nominális árfolyam rögzített, akkor a reálfelértékelődés az infláción keresztül valósul meg. Amennyiben rugalmas árfolyamrendszer van érvényben, akkor a nominális felértékelődés magyarázhatja a reálfelértékelődést.

¹⁰ Azért direkt, mert a harmadik, valószínűleg szolgáltató ágazat nem vesz részt a hatásban és a reálfolyam felértékelődése sem történik meg (Corden 1984).

¹¹ Erről Váradi Balázs értekezik az Élet és Irodalom 50. évfolyam 40. számában megjelent „Miért folyik a csata? Avagy a 8000 milliárd átka” címmel.

¹² A táblázatban megfogalmazott tünetek valamint a reálfolyam alakulása a tanulmány későbbi fejezeteiben válnak vizsgálat tárgyává.

1. táblázat:

A holland betegség tüneteinek összefoglalása

	Kibocsátás	Foglalkoztatás	Bérek	Árak
Költekezési hatás				
Kőolaj ágazat	-	-	+	adott
Feldolgozóipar	-	-	+	adott
Szolgáltatóipar	+	+	+	+
Tényezőáramlási hatás				
Kőolaj ágazat	+	+	+	adott
Feldolgozóipar	-	-	+	adott
Szolgáltatóipar	-	-	+	+
Kombinált hatás				
Kőolaj ágazat	bizonytalan	bizonytalan	+	adott
Feldolgozóipar	-	-	+	adott
Szolgáltatóipar	bizonytalan	bizonytalan	+	+

Forrás: Oomes és Kalcheva (2006:8)

Túlmutatnak a holland betegség vizsgálatán azok a munkák, amelyek a nyersanyagátok politikai gazdaságtanát vizsgálják szinte számtalan szemszögből. Ross (1999) tett kísérletet arra, hogy áttekintse azokat a politikai aspektusokat, amelyek a nyersanyagban gazdag országok gyenge teljesítményét magyarázzák.

Mindazonáltal, ismerve a politikai gazdaságtani felvetéseket és magyarázatokat, a tanulmány célja a holland betegség gyanújának vizsgálata a volt Szovjetunió legnagyobb gazdaságában, Oroszországban. Holland beteg-e Oroszország, vagy mások a mérvadó szempontok?

A kőolaj- és földgázfüggő orosz gazdaság

A nyersanyagkincset tekintve Oroszország a világ egyik leggazdagabb állama. Az összes ismert természeti erőforrás (kőolaj, földgáz, szén és más stratégiai nyersanyagok) megtalálható a 16 995 800 km² területű, a második helyezett Egyesült Államoknál majdnem kétszer nagyobb országban.

Oroszország birtokolja az összes bizonyított kőolajkészlet 6,5 százalékát (ami a világranglista hetedik helyére elegendő 5 közel-keleti ország és Venezuela után), az összes bizonyított földgázkészlet 26,6 százalékát (ami a világranglista első helyét jelenti Irán 14,9 és Katar 14,3 százalékos részesedései előtt) (British Petrol 2006).

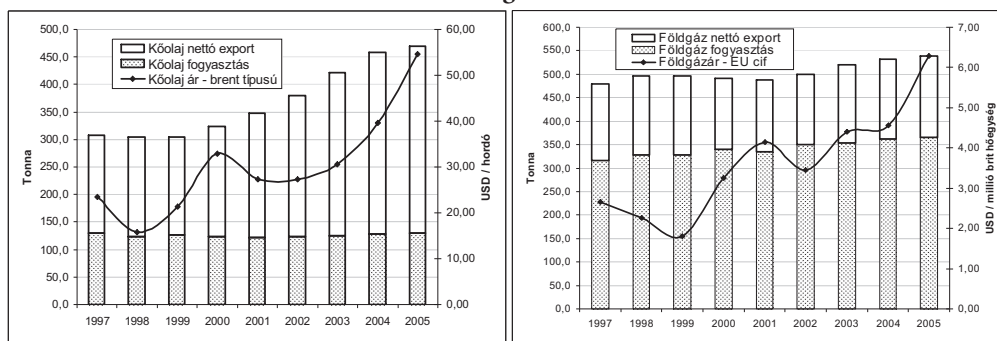
Ami a két kulcsfontosságú nyersanyag termelési mutatóit illeti, 2005-ös adatok alapján az Orosz Föderáció hozza felszínre a világ kőolajtermelésének 12 százalékát, második helyet foglalva el Szaúd-Arábia mögött, amely a megtermelt kőolaj 13,5 százalékáért felelős, valamint az Egyesült Államok előtt, amelynek részesedése eléri a 8,0 százalékot. A földgáztermelésben viszont Oroszország egyértelmű listavezető, hiszen a világ földgáztermelésének több mint 1/5-ét, 21,6 százalékát uralja, amelyhez mérhető teljesítményt csak az Egyesült Államok képes felmutatni, 19,0 százalékos teljesítményével (British Petrol 2006).

A termelés és fogyasztás által definiált részt, a nettó exportot (tonnában), vagyis az el nem

fogyasztott termelést tekintve 1997 és 2005 között elmondható, hogy az éves átlagos 7 százalékos termelésnövekedéssel párhuzamosan a fogyasztás inkább stagnált, így a nettó export éves átlagos növekedése meghaladta a 10 százalékot. Ez ahhoz vezetett, hogy Oroszország 1997 és 2005 között megduplázta tonnában mért nettó exportját. A kőolaj nettó export részesedése így a kőolaj termeléséből 58 százalékról 72 százalékra emelkedett. A földgáz esetében a változások kevésbé látványosak, hiszen a földgáz termelése 12,4 százalékkal nőtt, ráadásul a változás szerkezete is eltér a kőolajnál megfigyeltektől, mert a földgáz fogyasztása jelentősebb mértékben, 15,6 százalékkal, míg a földgáz nettó exportja csak 5,9 százalékkal emelkedett. Ez pedig azt eredményezte, hogy a földgázfogyasztás részesedése megnőtt a megtermelt mennyiségben belül. Ezt a folyamatot szemlélteti az 1. számú ábra.

1. ábra:

A kőolaj és földgáz árának, termelésének, fogyasztásának és nettó exportjának alakulása Oroszországban 1997–2005

Megjegyzés: kőolajtermelés, fogyasztás és nettó export, valamint a kőolajár alakulása a baloldalon; földgáztermelés, fogyasztás és nettó export, valamint földgázár alakulása a jobb oldalon

Forrás: British Petrol (2006)

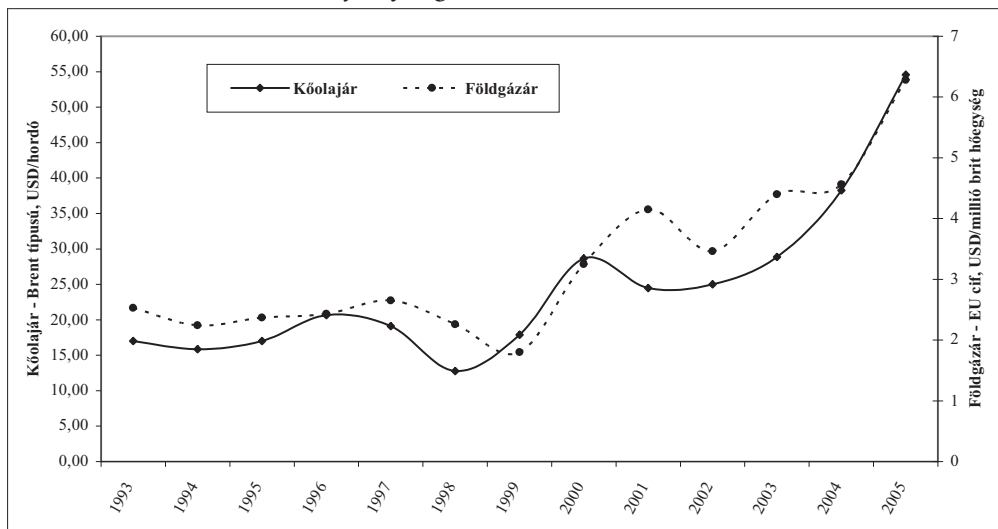
Tovább haladva a fenti ábra vizsgálatával, a kőolaj nettó exportja és a kőolajárak alakulása között jelentős összefüggés fedezhető fel. A földgáz esetében ez a kapcsolat ugyan létezik, de kevésbé szembetűnő. Nyilvánvaló, hogyha a kőolaj- és földgázárak növekedése gazdaságossá teszi az olyan nyersanyagkészletek kitermelését, amelyek felszínre hozása a korábbi költség-ár arányok mellett nem volt lehetséges. Ez kifejezetten igaz az orosz kőolajkészletekre, amelyek kitermelési költsége a speciális földrajzi, éghajlati és típusbeli adottságok miatt relatíve magasabb, mint pl. a közel-keleti országokban.

A földgáz vonatkozásában azt is figyelembe kell venni, hogy nagy valószínűséggel ez a nyersanyag mint helyettesítő termék szerepelt az orosz gazdaságban, amelynek relatív olcsósága, valamint fogyasztási és szállítási sajátosságai voltak meghatározóak.

Az árak alakulását illetően elmondható, hogy a kőolaj- és a földgázárak alakulása szoros kapcsolatot mutat és általában a földgázár-változás némi késéssel követi a kőolaj árának változását. A két nyersanyag árának együttmozgásáról tanúskodik a 2. számú ábra. További fontos mozzanat a tanulmány későbbi fejezetei szempontjából, hogy mind a két nyersanyagár növekedése előbb 1999-ben, majd kisebb megtorpanás után 2003-ban gyorsult fel. 1993 és 2005 között a kőolajár 223 százalékkal, míg a földgázár ugyanezen időszak alatt 148 százalékkal emelkedett. (Forrás: British Petrol és Energy Information Administration)

2. ábra:

A kőolaj- és földgázárak alakulása 1993–2005

Forrás: British Petrol, Energy Information Administration

Ha a kőolaj- és földgázexport értékének a teljes exporthoz viszonyított arányát tekintjük, elmondható hogy Oroszország függősége e két nyersanyag vonatkozásában nagy, és csak nőtt az elmúlt években. 2001 és 2005 között az energiaforrások exportértéke majdnem 10 százalékponttal növekedett és elérte a 61,1 százalékot. A legfrissebb negyedéves adatok alapján, 2006-ban ez a mutató akár a 65 százalékot is meghaladhatja. (Forrás: Federal State Statistics Service – Orosz Statisztikai Hivatal)

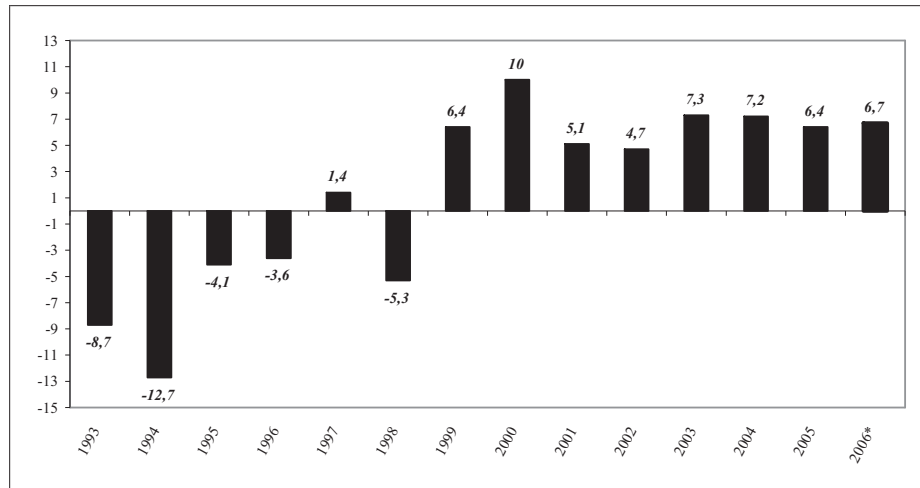
2006 első nyolc hónapjában a kőolajexport 35,7 százalékkal nőtt a megelőző év azonos időszakához képest, míg a földgáz esetében ez a mutató meghaladja a 44 százalékot. Mind a kőolaj, mind a földgáz exportja a teljes export növekedését jelentősen meghaladja. (Forrás: Federal State Statistics Service – Orosz Statisztikai Hivatal)

Az orosz bruttó nemzeti termék növekedése, amely erőteljesen támaszkodik a kőolaj- és földgázár meghatározta exportteljesítményre, valamint az érintett iparágakra, szintén erőteljesen függ tehát a nyersanyag világpiaci fejleményeitől, elsősorban az árak alakulásától.

Az 1991 és 1996 közötti fájdalmas átalakulás és az 1998-as valuta-, bank- és gazdasági válság után Oroszország növekedése várakozáson felül teljesített, és 2006-ot egy immár hét éves töretlen, 6,7 százalékos éves átlagos növekedéssel zárta. A bruttó nemzeti termék növekedését a 3. számú ábra szemlélteti.

3. ábra:

A növekedés alakulása Oroszországban 1994–2006

*2006 és 2007 IMF becslés

Megjegyzés: bruttó nemzeti termék (GDP), konstans árakon éves átlagos százalékos változás

Forrás: International Monetary Fund (Nemzetközi Valutaalap)

A Világbank számításai szerint az orosz kőolaj- és földgázszektor felelős a bruttó nemzeti termék 25 százalékáért és a teljes foglalkoztatás 1 százalékáért.¹³ Ismerve a kőolaj- és földgázexport növekvő részesedését, valamint a kapcsolódó iparágak virágzását, a bruttó nemzeti termékhez való hozzájárulás az utóbbi években nagy valószínűséggel tovább növekedett.

Gurvics (2006) orosz nyelvű tanulmánya szerint az elmúlt tíz évben a nyersanyagexport-bevételek ingadozása a GDP -9 és +12 százaléka között volt. A jelenlegi adórendszer mellett a költségvetési veszteségek és a többletbevételek a GDP -4 és +9 százaléka között alakultak volna.

Ami a nyersanyagtermelő és az arra épülő szektorok virágzásának indirekt hatásait illeti, meg kell említeni a költségvetési folyamatok kedvező alakulását, hiszen Oroszország, elsősorban az ágazatból származó extra jövedelmeknek (adó- és tőkejövedelmek) köszönhetően jelentős javulást tudott elérni az összes fontosabb fiskális mutatószám esetében, így az egyenleg- és az adósságmutatóknál is. A konszolidált államháztartási egyenleg a 2003 és 2005 közötti három évben rendre 1,3, 4,5 és 7,7 százalékos többlettel zárt, ráadásul 2006-ban ez az egyenleg meghaladhatja a 10 százalékot¹⁴ (lásd az 1. számú mellékletet).

Spilimbergo (2005) azt mutatta ki, hogy a föderális költségvetés bevételei 1 USD/hordó Urál típusú kőolajár-változás hatására a GDP 0,4 százaléka feletti mértékben nőnek 24 USD/hordó ár felett. Azaz a föderális költségvetési bevételek olajár-érzékenysége jelentős. Ezt figyelembe véve elmondható, hogy a kőolajárak változása rendkívüli kockázatot jelent a fiskális politika számára, elsősorban hirtelen ármozgások, ársokkok esetében.¹⁵ A 2004-ben az óvatos költségvetési politi-

¹³ A Világbank 2003-ra készített számításai alapján Energy Information Administration (2006:1).

¹⁴ Ez lehet legalább annyira problémás, mint kedvező folyamat.

¹⁵ Ennek kezelésére mindenképpen indokolt a kiadási oldal bevételi oldalt követő növekedésének megakadályozása, illetve olyan alapok létrehozása, amelyek a nehezebb időkre történő tartalékolással megvédik a költségvetést a hirtelen árváltozás okozta sokkaktól.

ka elve alapján felállított Stabilizációs Alap 2006 novemberére 4,4-szeresére, 83,2 milliárd USA dollárra növekedett (lásd az 1. számú mellékletet).

A monetáris mutatók alakulása is árulkodó lehet számunkra, hiszen a valutatartalékok növekedése számottevő volt az elmúlt időszakban. A valutatartalék a 2001. év végi értékről 2006 októberére több mint 7,5-szeresére nőtt és elérte a 272 milliárd USA dollárt (lásd az 1. számú mellékletet). Ez a masszív növekedés nagy valószínűséggel összefüggésben van a monetáris politika sterilizációs törekvéseivel annak érdekében, hogy megvédje gazdaságát a túlzott likviditástól és az annak eredményeként fellépő inflációs nyomástól.¹⁶

A fejezet statisztikai adatokkal támasztotta alá az orosz gazdaság kőolaj- és földgázfüggőségét, hiszen akár az export szerkezetét, a bruttó nemzeti termékhez való hozzájárulás mértékét, vagy a fiskális illetve monetáris politikai folyamatok ráutaltságát tekintve a nyersanyagtermelés jelentősége megkérdőjelezhetetlen.

Az elmúlt szűken vett évtizedben és különösképpen a mögöttünk álló 3 évben, elsősorban a kőolajárak alakulásának eredményeképpen, a látszólagos előnyös gazdasági fejlemények jelentős kihívásokat jelenthetnek, amelyek veszélyeztethetik az orosz gazdaság növekedésének hosszú távú fenntarthatóságát, és azzal fenyegetnek, hogy felüti a fejét a holland betegség.

A holland betegség tünetei háziorvosi szemmel

Miután bizonyítottnak találtatott, hogy a kőolaj és a földgáz kitüntetett szerepet tölt be az orosz gazdaságában, és hogy az elmúlt évek nyersanyag-világpiaci folyamatai és áramozásai jelentős mértékben alakították a kedvező makrogazdasági mutatókat, a holland betegség gyanújának alátámasztása érdekében célszerű áttekinteni néhány tényezőt. Az áttekintés alapjául három problémát teszünk vizsgálat tárgyává: a reálárfolyam, a feldolgozóipar és szolgáltató ágazat teljesítményét, valamint a nemzetgazdasági bérek alakulását.

A holland betegség felismerése és tüneteinek igazolása nehéz feladat, mert e tényezők és azok kölcsönhatásai nehezen azonosíthatóak és bizonyíthatóak. További bizonytalanságot jelentenek a kiindulási alapként kezelt *Corden és Neary (1982)*, *Corden (1984)* által megfogalmazott modellfeltevések is, elsősorban abból a szempontból, hogy mennyire relevánsak Oroszország, illetve a jelenlegi világgazdasági környezet szempontjából.

A fejezet további része ezért a holland betegség főbb tüneteinek felszíni, háziorvosi vizsgálattal folytatódik.

Reálárfolyam felértékelődés

Először is, a fogyasztói árindex alapú reáleffektív árfolyam (*REER – Real Effective Exchange Rate*) 1999 és 2006 közötti alakulását tekintve elmondható, hogy Oroszországban folyamatos reálfelértékelődés ment végbe. Erről tanúskodik a 4. számú ábra.¹⁷

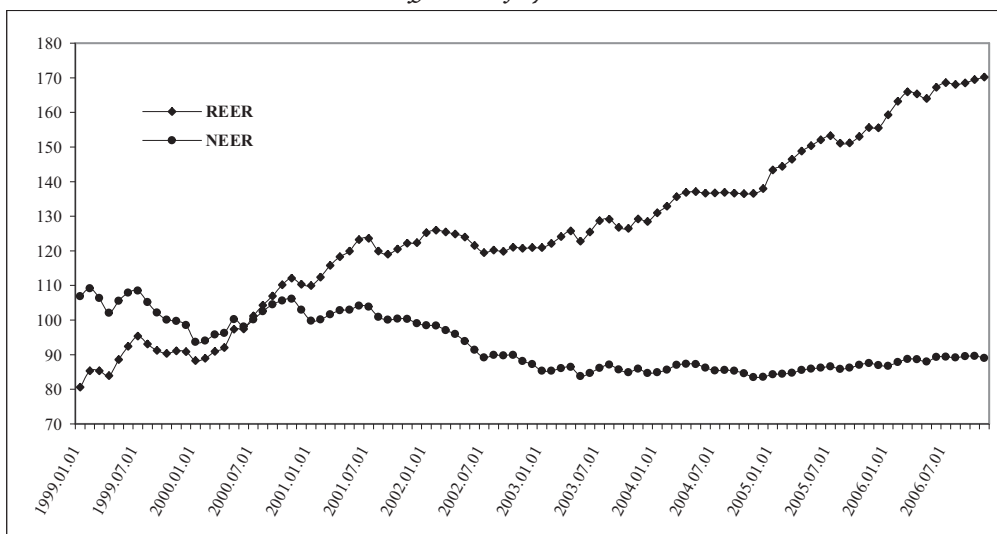
¹⁶ A központi bankok által folytatott sterilizáció és a túlzott tartalékok felhalmozásának költsége jelentős.

¹⁷ Real Effective Exchange Rate (REER), avagy a reáleffektív árfolyam felírható: $REER = NEER \times Phazai / P_{k\ddot{u}lf\ddot{o}ldi}$. (Krugman és Obstfeld 2003). A reálárfolyam a nominális árfolyamnak a relatív árakkal korrigált változata, míg a reáleffektív, vagy másik nevén a reálhatékony árfolyam az, amikor a valutát nemcsak egy másik külföldi valutához viszonyítjuk, hanem a legfőbb partnerek nemzeti valutáihoz, súlyozott átlagukat véve. A reál- és reáleffektív árfolyamok többféle fajtája ismert az alapján, hogy milyen árakat vesszünk figyelembe: fogyasztói árindexet, termelői árindexet. Létezik továbbá export egységérték alapú, fajlagos munkkerő-költség alapú reálárfolyam mutató is.

A reálárfolyamok a versenyképesség mutatószámai, a felértékelődés a versenyképesség romlását, míg a leértékelődés a versenyképesség javulását mutatja. A reálárfolyam alakulását magyarázhatja a nominális árfolyam alakulása és a relatív árak alakulása is. Amint az ábra alapján a nomináleffektív árfolyam jól láthatóan nem magyarázza a reálárfolyam alakulását, a relatív árszínvonal változás válik meghatározóvá. Ezt magyarázhatja az irányított lebegtetési árfolyamrendszer működése is Oroszországban.

4. ábra:

A reál- és nomináleffektív árfolyam alakulása 1999–2006

Megjegyzés: fogyasztási árindex (CPI) alapú, havi átlagos, 2000=100
 Forrás: Bank of International Settlements (Nemzetközi Fizetések Bankja)

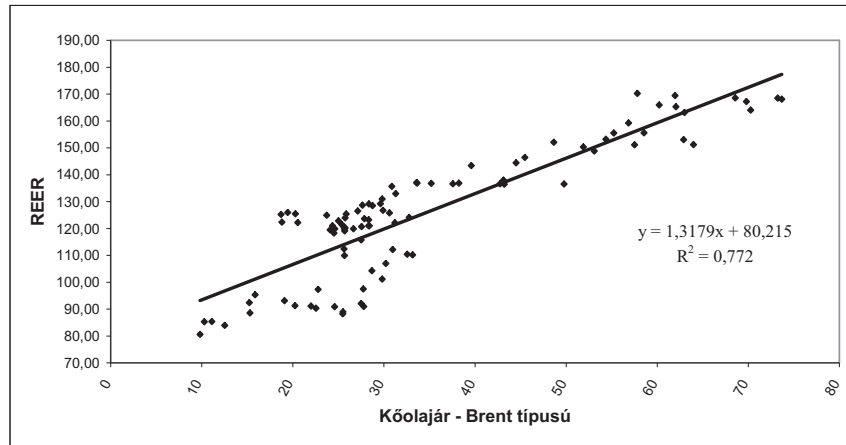
Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a reálárfolyamok felértékelődése mögött más tényezők is meghúzódnak. A reálárfolyamok pozitív korrelációt mutatnak a termelékenységgel. Ezt a jelenséget hívja a közgazdasági szaknyelv Balassa–Samuelson hatásnak, amit széleskörű irodalom és szakmai vita övez. A reálárfolyam alakulása tehát lehet jele a kereskedelmi forgalomba kerülő és nem kerülő áruk termelékenység magyarázta relatív árszínvonal-alakulásának. Amennyiben az utóbbiak árai jobban nőnek, mint a kereskedelmi forgalomba kerülő áruk árai, a reálárfolyam felértékelődik.

Égert (2005) vizsgálta a Balassa–Samuelson hatást 3 délkelet-európai, két FÁK-beli ország (az egyik Oroszország) és Törökország esetében. Azt találta, hogy a Balassa–Samuelson hatás csak korlátozott szerepet játszott az infláció és a reálárfolyam alakulásában. Égert inkább olyan tényezők fontosságát emelte ki az inflációs különbségek magyarázatára, mint az *olajár-sokk*, a ciklikus tényezők és növekedési ráták különbözősége, az adminisztratív árak felszabadítása, illetve a gazdaságpolitika hitelessége.

Az alábbi 5. számú ábra alapján erős kapcsolat fedezhető fel a kőolajár mint magyarázó és a reálárfolyam mint magyarázott változó alakulása között.

5. ábra:

A kapcsolat erőssége a kőolaj ára és a reálfektív árfolyam között 1999–2006

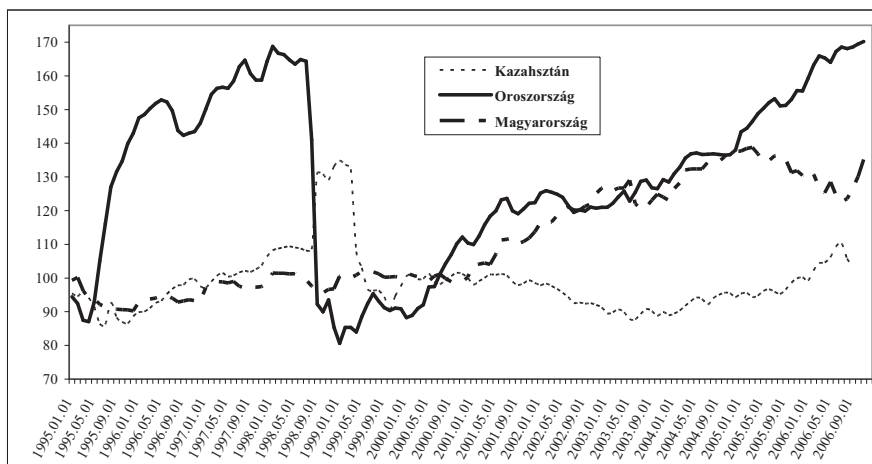
Megjegyzés: Excel művelet alapján, lineáris trendvonal felvételével

Forrás: Bank of International Settlements (Nemzetközi Fizetések Bankja), Energy Information Administration (Energia Információs Hivatal)

Nemzetközi összehasonlításnak alávetve az orosz reálfektív árfolyam alakulását, bevonjuk a vizsgálatba Kazahsztánt és Magyarországot. Kazahsztán, mint Oroszország is, nettó nyersanyag-exportáló ország. Magyarország szintén átalakuló ország. A három közös vonása a poszt-kommunista, tervgazdasági múlt. Természetesen jelentős szerkezeti különbségek is felfedezhetők, pl. Kazahsztán, ellentétben Oroszországgal és Magyarországgal, még mindig döntően agrárjellegű ország.

6. ábra:

A reálfektív árfolyam alakulása Oroszországban, Kazahsztánban és Magyarországon 1995–2006

Megjegyzés: Magyarország és Oroszország BIS, míg Kazahsztán NBK adat

Forrás: Bank of International Settlements (Nemzetközi Fizetések Bankja), National Bank of Kazakhstan (Kazah Nemzeti Bank)

A magyar és az orosz reálfelértékelődés és annak üteme is hasonló (a magyar kevésbé ingadozó), 2000 és 2005 között szinte azonos, majd 2005-től napjainkig az orosz gyorsuló ütemű, míg a magyar rendkívül ingadozó lett elsősorban a nominális árfolyam rendkívüli ingadozása miatt.

Feldolgozóipari visszaesés és jól teljesítő szolgáltató szektor

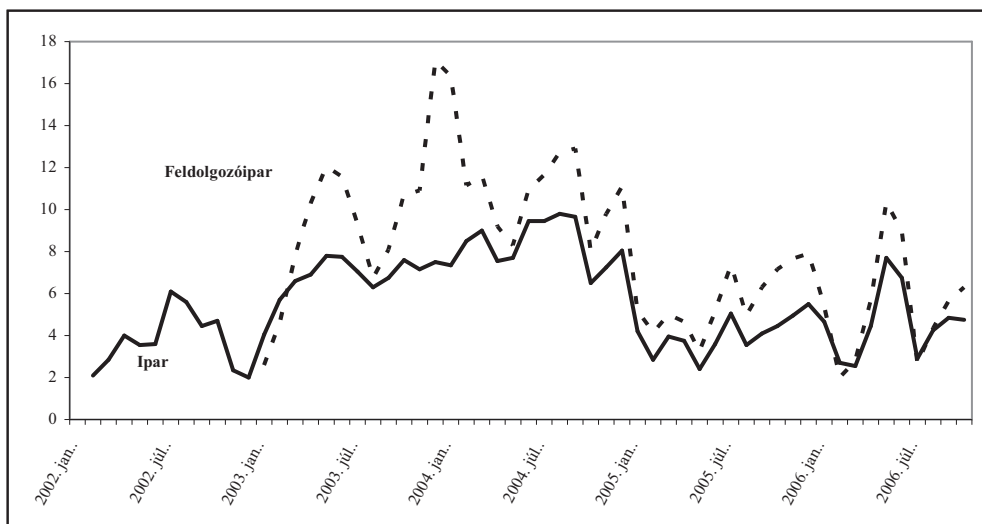
Ha az orosz gazdaság különböző és elsősorban a téma szempontjából érintett ágazatait, a feldolgozóipar és a szolgáltató ágazat teljesítményét vesszük szemügyre, célszerű figyelmet szentelni azok növekedéshez, foglalkoztatáshoz való hozzájárulásának.

Az ipari és feldolgozóipari kibocsátás alakulását a 7. számú ábra alapján követhetjük nyomon. A rendelkezésre álló adatok alapján 2003-ban a feldolgozóipar kimagasló teljesítményt nyújtott, hiszen az ágazat kibocsátása az említett évben 10,3 százalékos növekedést produkált (lásd az 1. számú mellékletet). 2003-tól, az ábra alapján, lassú de jól látható lassulás következett be, párhuzamosan a teljes ipari növekedés alakulásával. Az ipar és a feldolgozóipar együttmozgása nem meglepő, hiszen az ipari teljesítményt jeltős mértékben magyarázza az ipari teljesítményből nagymértékben részesedő feldolgozóipar.

Az 1998-as válságot követően, elsősorban a jelentős árfolyam-leértékelődés után, a feldolgozóipar árversenyképessége jelentősen javult, aminek döntő hatása volt arra, hogy 1999-ben és 2000-ben a feldolgozóipari kibocsátás rendkívül magas volt, míg a világszerte tapasztalható dekonjunktúra 2001-ben éreztette hatását a vizsgált ágazaton.

7. ábra:

Az ipari és feldolgozóipari kibocsátás alakulása 2002–2006

Megjegyzés: feldolgozóipari adatok 2003–2006 között, éves
 Forrás: Bank of Russia (Orosz Nemzeti Bank), saját számítások

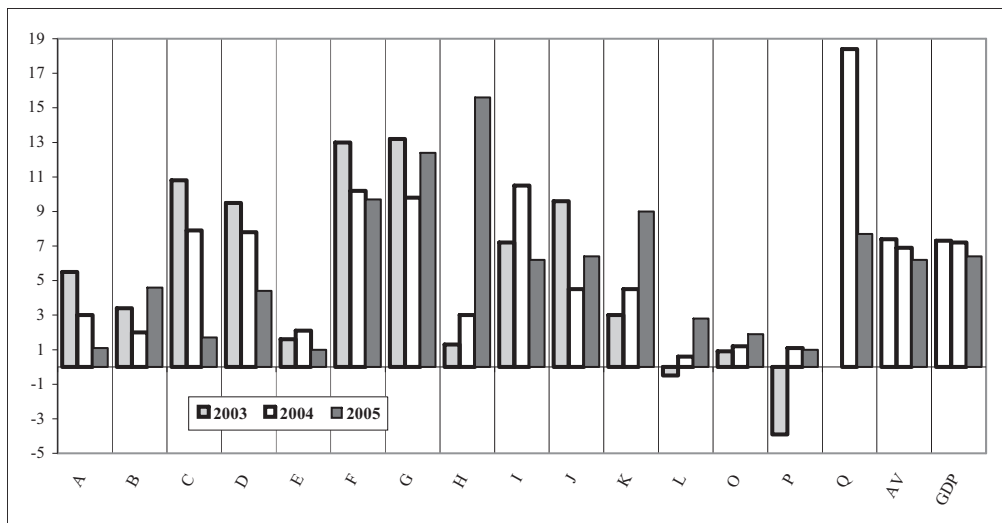
Amikor a kőolaj- és gázár növekedése és a reálfelértékelődés felgyorsult 2003-ban, a feldolgozóipari teljesítmény erőteljesen visszaesett, növekedése lelassult. Ez a lassu-

lás 3 egymást követő évben, 2003 és 2005 között, a feldolgozóipari kibocsátás egyre kisebb éves növekedési mértékeiben volt tetten érhető (lásd az 1. és 3. számú mellékleteket).

A 8. számú ábra az egyes ágazatok 2003 és 2005 közötti növekedését szemlélteti. Ez alapján elmondható, hogy az A és B pontok definiálta és alapvetően az A pont által meghatározott agrárjellegű tevékenységek növekedése lassult. Az ipart definiáló mind a négy (C-F) tevékenység növekedése szintén lassult, és ez döntően igaz a D betűvel jelölt feldolgozóipari tevékenységre is. Szembetűnő még a kitermelő-ipari teljesítmény jelentős lassulása is. A 2003 és 2005 közötti növekedést gyakorlatilag a szolgáltató szektor kiváló teljesítménye mentette meg (konkrét számokért lásd a 3. számú mellékletet).

8. ábra:

A bruttó nemzeti termék alakulása és összetevői termelési oldalon 2003–2005

*A-B Agrárium, C-F Ipar, G-Q Szolgáltatás, AV Hozzáadott érték és GDP Bruttó nemzeti termék (részletesen a betűkódokról és a számszerű adatokról lásd a 3. számú mellékletet)

Megjegyzés: a betűkódok az egyes tevékenységek nemzetközi (ISIC) jelölésének megfelelően

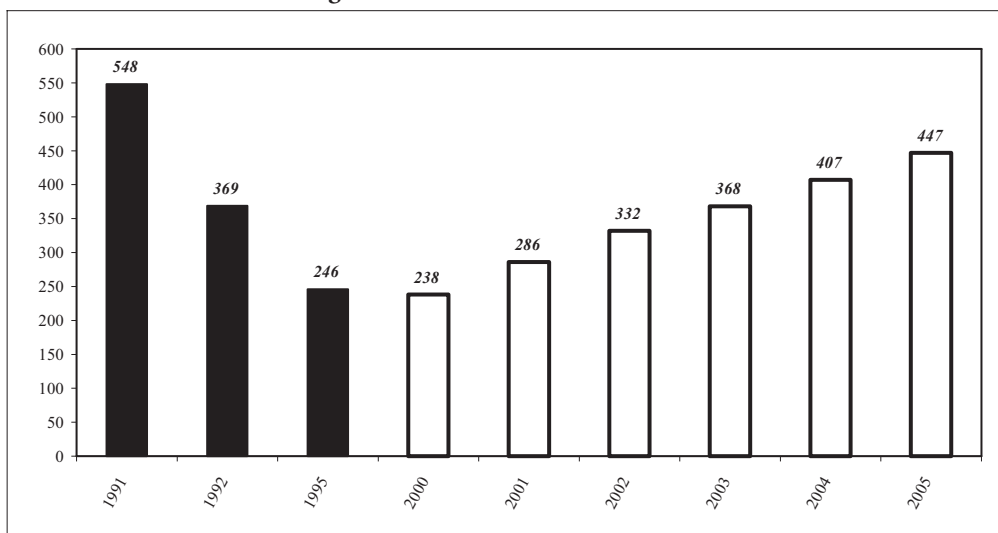
Forrás: Federal State Statistics Service (Orosz Statisztikai Hivatal)

A 2. számú melléklet táblázata tartalmaz adatokat az orosz foglalkoztatás alakulásáról ágazatonként. 1997 és 2005 között a teljes foglalkoztatás több mint 8 millió fővel nőtt, és elsősorban a mezőgazdasági szektor rovására és az ipar és a szolgáltató szektor előnyére változott. Az agrárium részesedése a teljes foglalkoztatásból 2 százalékpontot csökkent és elérte a 10 százalékot, az iparé 0,2 százalékpontot csökkent (gyakorlatilag stagnált). Ezzel szemben a szolgáltatás szektor részesedése 2 százalékponttal javult. Az ipari szektoron belül azonban jelentősebb átrendeződés ment végbe, hiszen a feldolgozóipar részesedése a teljes foglalkoztatásból e 9 éves periódus alatt 1 százalékponttal csökkent, igaz, nominális értelemben nőtt. Ha az utóbbi három év, 2003 és 2005 közötti időszakot tekintjük, akkor a visszaesés még szembetűnőbb. A feldolgozóiparnál komolyabb visszaesést csak az agrárium tud felmutatni.

Ha vetünk egy pillantást a nemzetgazdasági bérek alakulására, akkor elmondható, hogy azok 2000 után reálértelemben meredeken növekedtek. A reálbérek alakulását szemlélteti a 9. számú ábra.

9. ábra:

Az átlagos havi munkabér alakulása 1991–2005

Megjegyzés: rubelben 1991-es áron, ahol 2000-ig csak 1991, 1992, 1995 áll rendelkezésre
 Forrás: Federal State Statistics Service (Orosz Statisztikai Hivatal)

A reálbérek ilyen alakulása magyarázhatja egyrészt a holland betegség mindkét hatástípusának a meglétét, de más tényezők is állhatnak mögötte, mint például a termelékenység alakulása, vagy a feketegazdaság visszaszorulása.

A folyamatok összegzése és a tünetek megnevezése

A fejezetben áttekintettük a reálárfolyam, valamint azon tényezők alakulását, amelyek relevánsak lehetnek a holland betegség felszíni diagnosztikája szempontjából (lásd az 1. számú táblázatot). A háziorvosi szemmel bizonyított tüneteket pedig a 2. számú táblázat tartalmazza, elsősorban az utóbbi három év tapasztalatainak figyelembevételével.

2. táblázat:

A holland betegség tüneteinek megléte

	Kibocsátás	É	Foglalkoztatás	É	Bérek	É	Árak	É
Költekezési hatás		I		I		I		I
Kőolaj ágazat	-	I	-	B	+	I	adott	I
Feldolgozóipar	-	I	-	I	+	I	adott	I
Szolgáltatóipar	+	I	+	I	+	I	+	I
Tényezőáramlási hatás		N		N		I		I
Kőolaj ágazat	+	N	+	B	+	I	adott	I
Feldolgozóipar	-	I	-	I	+	I	adott	I
Szolgáltatóipar	-	N	-	N	+	I	+	I
Kombinált hatás		I		I		I		I
Kőolaj ágazat	bizonytalan	I	bizonytalan	I	+	I	adott	I
Feldolgozóipar	-	I	-	I	+	I	adott	I
Szolgáltatóipar	bizonytalan	N	bizonytalan	N	+	I	+	I

Jelölések: É – értékelés, I – igen, N – nem, B – bizonytalan

Forrás: Oomes és Kalcheva (2006) táblázata alapján

Ezen vizsgálat során arra jutottunk, hogy Oroszországnak törődnie kell a holland betegség fenyegetésével, különösképpen a 2003-at követő időszak fejleményeinek ismeretében. A vizsgálat alapján az is kiderült, hogy valószínűsíthetően a költekezési hatás fejthetett ki erőteljesebb hatást. Mi is ez a hatás? A magas olajárak megnövelik az extra jövedelmeket és így a keresletet, ami elsősorban a kereskedelembe nem kerülő termékek, jelesül a szolgáltatások árainak növekedését eredményezi, azaz reálfelértékelődést.

A kőolaj- és földgázmizéria egyéb releváns szempontjai Oroszországban

A nyersanyagátok magyarázatában a holland betegség csak egy a számtalan tényező között, amelyek akár, sőt valószínűleg, párhuzamosan is jelentkezhetnek Oroszországban, de csak a jövőben, mivel jelenleg egy igen magas – ám fenntarthatóságát tekintve kérdéses – növekedési ütem tapasztalható.

Politikai gazdaságtani tényezők – eredendő bűnök

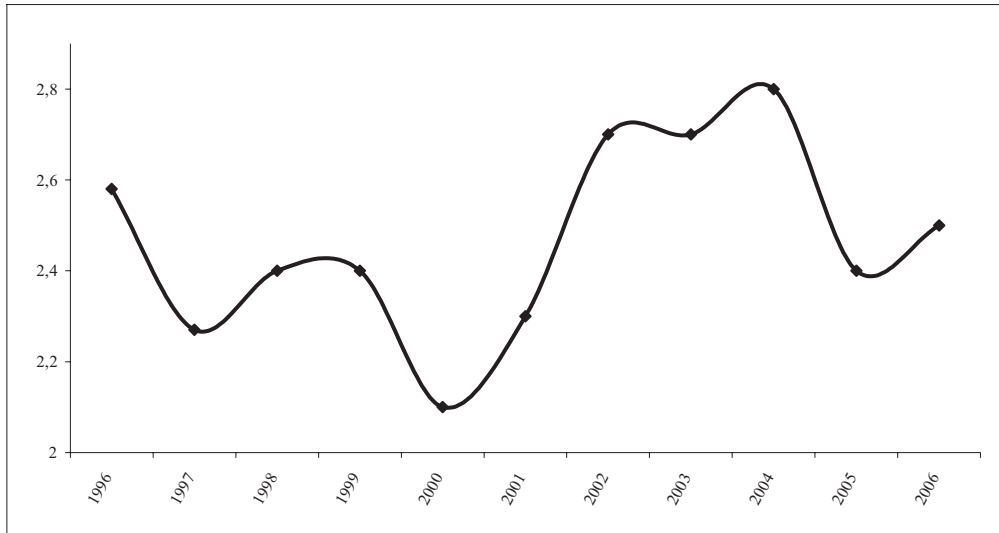
A teljesség igénye nélkül ezen alfejezet kísérletet tesz arra, hogy megvilágítson néhány, az orosz esetben valószínűsíthető politikai gazdaságtani tényezőt.

Papyrakis és Gerlagh (2004) szerint egy nyersanyagtermelő ország, amely szenved a korrupciótól, az alacsony beruházásoktól, a protekcionista gazdaságpolitikától, az alacsony oktatási színvonalától, valószínűleg nem fog hasznot húzni természeti vagyonából a kedvezőtlen indirekt hatások miatt.

A *Transparency International* korrupciós indexe (Corruption Perception Index) alapján Oroszország a 165 országból a 121. helyet foglalja el holtversenyben olyan országokkal, mint Benin, Honduras vagy Sváziföld. Európai országként csak Fehéroroszország áll kedvezőtlenebb helyen. Ha a CPI index dinamikáját tekintjük, a 10. számú ábra alapján akár kedvezőnek is értékelhetjük a fejleményeket, ugyanakkor mindez Oroszország relatív, más országokhoz viszonyított pozíciójának romlásával együtt valósult meg.

10. ábra:

A Transparency International korrupciós indexének alakulása 1996–2006

Forrás: Transparency International

A gazdaságpolitika erőteljesen protekcionista, főleg az energiaszektort tekintve. Ráadásul Oroszország kőolaj- és földgázfegyvert alkalmaz más, nem csak gazdasági jellegű problémái megoldására is.¹⁸ Az energiapiacra történő, külföldi vállalatok általi ki- és belépés teljes mértékben korlátozott, a verseny szempontjai nem érvényesülnek.¹⁹ Gelb (2006) alapos, az amerikai kongresszus számára készített tanulmányában részletesen elemzi az orosz kőolaj- és földgázpiaci helyzetet.

A kőolaj veszélyeztetheti a demokrácia intézményét is. Erre mutat rá Ross (2001) és azt állítja, hogy a nyersanyagátok egyik komponense a „tekintélyelvűségi szabály” (*authoritarian rule*), vagyis az, hogy a kőolajszektor túlzott befolyása egy ágazatban a demokrácia kárára változhat, hiszen arra ösztönzi egy ország vezetőit, hogy az extra jövedelmek elköltése mellett korlátozzák a demokratikus intézmények működését.

A Freedom House demokrácia indexe (*Freedom in the World*) alapján Oroszországban a politikai jogok indexe 0–40 skálán (0 a politikai jogok hiánya, 40 a teljes politikai szabadság) 2003 és 2006 között 6 pontot veszített és 11-en áll, a polgári jogok tekintetében pedig 0–60 skálán 25 pontos eredményt mutat már több éve. Összességében a szervezet értékelése az, hogy Oroszország *nem szabad*.

Következtetések és megválaszolatlan kérdések

Az elemzés során arra a következtetésre jutottunk, hogy Oroszországnak, mint a kőolaj- és földgázpiaci fejlemények által érintett országnak, törődnie kell a holland betegség fenyegetésé-

¹⁸ Ukrajna, Moldova, vagy Grúzia esete jól példázza ezt a magatartást.

¹⁹ Yukos és Hodorkovszki esete.

vel, különösképpen a 2003-at követő időszak fejleményeinek ismeretében. Még akkor is, hogyha erre az elmúlt évek növekedési mutatói nem utalnak.

A *Corden és Neary (1982)* és *Corden (1984)* által definiált holland betegség alapmodell feltevéseinek, hatásmechanizmusainak áttekintésével arra a következtetésre jutottunk, hogy Oroszország, különösképpen a 2003-at követő gyorsuló árnövekedés hatására a holland betegség tüneteire emlékeztető jelenségeket mutat. A vizsgálat alapján kiderült, hogy valószínűsíthetően a költsékezési hatás fejthetett ki erőteljesebb hatást. Mi is ez a hatás? A magas olajárak megnövelik az extra jövedelmeket és így a keresletet, ami elsősorban a kereskedelembe nem kerülő termékek, jelesül a szolgáltatások árának növekedését eredményezi, azaz reálfelértékelődést.

A reálárfolyam felértékelődött, a szolgáltatások árai jobban nőttek, a feldolgozóipari növekedés lassult, a szolgáltató ágazati teljesítmény javult, a foglalkoztatás a szolgáltató szektor javára és az agrárium és a feldolgozóipar rovására módosult.

Az orosz gazdaságpolitika tett már lépéseket a kőolaj és földgáz exportjából származó extra jövedelmek kezelésére, hiszen mind a monetáris (sterilizáció), mind a fiskális politika (Stabilizációs Alap) fogalmazott meg válaszokat.

Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a fenti jelenségek mögött más okok is meghúzódhatnak. Ilyen lehet a tiszta transzformációs hatás – amikor egy ország gazdasági szerkezete átalakul, termelékenysége gyorsabban nő a felzárkózás miatt stb.

Mindazonáltal tartható az a vélemény, hogy a nyersanyagátok valószínű fenyegetés lehet Oroszország számára, ha kifejezetten nem is a holland betegség, de más, a szakirodalom által bőszegesen tárgyalt tényezők (korrupció, demokrácia hiány, versenyhiány, protekcionizmus) miatt.

Így nehéz azonosulni azzal a következtetéssel, amelyet *Köves (2005:32)* fogalmaz meg Oroszországról szóló tanulmányában. Szerinte: „A vitában az olajra és a gázra orientált oroszországi fejlődés gyakorta úgy jelenik meg, mint amely az elsődleges okozója az elmaradt, vagy ki nem elégítő modernizálásnak, a többi ágazat kedvezőtlen helyzetének. Az itt következő elemzésből azonban különösen élesen kiviláglik egy másik összefüggés: az eredendő és legfontosabb ok, amely a főként energiahordozók uralta struktúra kialakulását és máig tartó fennmaradását, sőt újabb megerősödését is magyarázza, az a feldolgozóipar, illetve általában a nem nyersanyagot termelő ágazatok versenyképtelensége, elmaradottsága, gyenge hatékonysága.”

Ezzel szemben az idézet első részének megállapítása tűnik igaznak és bizonyítottnak, hiszen a kőolaj- és földgázár-robbanás által kiváltott, a már amúgy is nyersanyagfüggő orosz gazdaság ezen erőforrásoktól való függősége tovább erősödött, a feldolgozóipar teljesítménye gyengült, foglalkoztatása, tőkevonása az exportban meglévő részesedése csökkent, másfelől a demokrácia intézményei, valamint a piaci verseny gyengültek, párhuzamosan az állami intervenció erősödésével és a reformok lelassulásával. A nyersanyag-dominancia, a nyersanyag árának jelenlegi és bizonytalan jövőbeli alakulása elsősorban ok és baj, lehetséges nehézségek illetve lehetőségek forrása, attól függően, hogy milyen intézményi válaszokkal párosul.

Ahrend et al. (2007) felhívja a figyelmet arra, hogy a holland betegséget nem könnyű bizonyítani, éppen a mögöttes tényezők alakulása meghatározásának nehézségei miatt. Azonban a nyersanyagár-sokk hatására megváltozó exportstruktúra más okoknál fogva is gondot okozhat. Egyrészt, mivel a nyersanyagárak növekedése lehet átmeneti, az árak visszaesése esetén nehéz visszafordítani a korábban megindult reálokációs folyamatokat és megújítani az ipari, feldolgozóipari bázist. Másrészt, a kitermelői ágazatoktól való egyoldalú függés a növekedés jelentősebb ingadozását jelentheti, ami alacsonyabb hosszú távú növekedési ütemben mutatkozhat meg. Így

hosszú távon mindenképpen kívánatosnak tűnik, hogy az adott gazdaság ipari kibocsátása és exportja jobban diverzifikálódjon.

Elmondható az is, hogy a nyersanyagátok és az ahhoz kapcsolódó holland betegség olyan jelenségek, melyekben az állami beavatkozás, az állami szerepvállalás kulcsfontosságú. Ross (1999) arra a következtetésre jutott, hogy a kormányzat szerepe rendkívül fontos, mivel az államok – direkt és indirekt módon – jelentős szerepet játszanak a nyersanyagsektorban. Csak az állam rendelkezik azokkal a gazdaságpolitikai eszközökkel, amelyekkel ellensúlyozni, illetve kezelni lehet azokat a nehézségeket, amelyek adott esetben a nyersanyagok túlzott szerepe vagy a nyersanyagárak robbanása eredményeképpen jelentkeznek. Az államok azok, akik képesek ösztönözni az export diverzifikálását; akik meg tudják védeni az ország gazdaságát a nemzetközi nyersanyagpiacok ingadozásaitól azáltal, hogy stabilizációs alapokat és óvatos költségvetési politikát folytatnak; akik jövedelmeket csoportosíthatnak át az egyes ágazatokból a másikba; akik javíthatják a piaci és tényező rugalmasságokat; akik monetáris politikájukkal megóvhatják az egyes ágazatokat a reálfelértékelődés hatásaitól.

Ennek megfelelően az extra költségvetési bevételeket az általános adóterhelés csökkentésére, a beruházási források biztosítására (elsősorban a feldolgozóipar technológiai szintjének javítása érdekében), a hosszú távú növekedési tényezők (oktatás, infrastruktúra, kutatás), valamint a strukturális reformok véghezvitelére célszerű költeni. Természetesen a kormányzati kudarcok lehetősége fennáll.

Hivatkozások

- Auty, Richard M. (2001): *Introduction and Overview*, in Auty, Richard M. ed. (2001): *Resource Abundance and Economic Development*, Oxford University Press, Oxford, 3–16.
- Auty, Richard M. (2001): *Conclusions: Resource Abundance, Growth Collapses, and Policy* in Auty, Richard M. ed. (2001): *Resource Abundance and Economic Development*, Oxford University Press, Oxford, 315–328.
- Auty, Richard M.–Mikesell, Raymond F. (1998): *Sustainable Development in Mineral Economies*, Clarendon Press, Oxford.
- Ahrend, Rudiger–de Rosa, Donato–Tompson, William (2007): *Russian Manufacturing and the Threat of Dutch Disease, A Comparison of Competitiveness Developments in Russian and Ukrainian Industry*. OECD, Economics Department Working Paper, No. 540.
- British Petrol (2006): *Statistical Review of World Energy*, June 2006 http://www.bp.com/liveassets/bpinternet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2006/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2006.pdf
- Corden, W. M. (1984): *Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation*, Oxford Economic Papers, New Series, Vol 36., No. 3., 359–380. JSTOR
- Corden, W. M.–Neary, J. P. (1982): *Booming Sector and De-industrialisation in a Small Open Economy*. The Economic Journal, Vol. 92, No. 368. 825–848. JSTOR
- Energy Information Administration (2006): *Country Analysis Brief, Russia* <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/pdf.pdf>
- Égert Balázs (2005): *Balassa Samuelson Meets South-Eastern Europe, the CIS and Turkey: A Closed Encounter of the Third Kind?* The European Journal of Comparative Economics, vol.2. n.2., 221–243.
- Gelb, Bernard A. (2006): *Russian Oil and Gas Challenges*. Congressional Research Service Report for Congress <http://fpc.state.gov/documents/organization/58988.pdf>
- Gurvics (2006): *Budžetnaja i monetarnaja politika v uszlovijah nesztabilnoj vnesnej konjunkturi*. Voprosi Ekonomiki, No3.
- Markandya, Anil–Averchenkova, Alina (2001): *Reforming a Large Resource-Abundant Transition Economy*. In: Auty, Richard M. ed. (2001): *Resource Abundance and Economic Development*, Oxford University Press, Oxford, 277–295.
- Köves András (2005): *Olaj és gazdaság. Megjegyzések az orosz gazdasági fejlődés néhány vitatott kérdéséhez*. Külgazdaság, XLIX. Évfolyam, 2005. április, 32–53.

- Krugman, Paul R.–Obstfeld, Mauric (2003): *Nemzetközi Gazdaságtan: elmélet és gazdaságpolitika*, Panem, Addison Wesley.
- Oomes, Nienke–Kalcheva, Katerina (2006): *Dutch Disease: Does Russia Have the Symptoms?* BOFIT Workshop on Transition Economics, Helsinki, April 7-8, 2006, <http://www.bof.fi/bofit/eng/10pub/index.stm>
- Papyrakis, Elissaios–Gerlagh, Reyer (2004): *The Resource Curse Hypothesis and its Transmission Channels*, Journal of Comparative Economics 32, 181–193. ELSEVIER
- Ross, Michael L. (1999): *The Political Economy of Resource Curse*, World Politics, January, 297–322. <http://www.polisci.ucla.edu/faculty/ross/paper.pdf>
- Ross, Michael L. (2001): *Does Oil Hinder Democracy?* World Politics, April, 325–361. <http://www.polisci.ucla.edu/faculty/ross/doesoil.pdf>
- Sachs, Jeffrey D.–Warner, Andrew M. (1995): *Natural Resource Abundance and Economic Growth*, NBER Working Paper 5398
- Spilimbergo, Antonio (2005): *Measuring the Performance of Fiscal Policy in Russia*. IMF WP/05/241
- World Bank (2006): *Russian Economic Report*, December 2006, No. 13. http://ns.worldbank.org.ru/files/rer/RER_13_eng.pdf

A fontosabb gazdasági mutatók alakulása 2001-2006

	2001	2002	2003	2004	2005	2006									
						I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.
Kibocsátási indikátorok															
GDP, %-os változása 1/	5,1	4,7	7,3	7,2	6,4	-	-	5,5	-	-	7,4	-	-	-	-
Ipari termelési index, %-os változása, az előző év azonos időszakához képest	4,9	3,7	7,0	8,3	4,0	4,4	1,0	4,1	4,8	10,6	2,9	2,9	5,6	4,1	5,4
Feldolgozóipar, %-os változása, az előző év azonos időszakához képest	-	1,1	10,3	10,5	5,7	4,1	-0,1	5,7	5,6	15,1	2,8	2,5	6,2	5,1	7,5
Ásványkincsek kitermelése, %-os változása, az előző év azonos időszakához képest	-	6,8	8,7	6,8	1,3	0,9	1,1	1,8	3,8	3,6	2,4	3,1	3,8	1,7	0,6
Beruházás, %-os változása, az előző év azonos időszakához képest	8,7	2,6	12,5	10,9	10,5	4,2	2,3	10,8	10,8	18,8	12,6	10,7	12,6	15,0	19,1
Fiskális és monetáris indikátorok															
Föderális államháztartási egyenleg, GDP %-a 1/	3,0	1,4	1,7	4,3	7,5	13,9	11,4	10,9	9,0	9,5	8,7	8,7	8,8	8,7	9,2
Konzolidált államháztartási egyenleg, GDP %-a 2/	-	-	1,3	4,5	7,7	-	-	12,5	-	-	11,0	-	-	-	-
M2, % változás, az előző időszakhoz képest 3/	44,6	34,1	44,8	42,5	35,6	-3,4	1,3	4,2	3,1	5,2	6,0	2,0	3,0	4,1	0,2
Infláció (CPI), % változás, az előző időszakhoz képest	18,6	15,1	12,0	11,7	10,9	2,4	1,7	0,8	0,4	0,5	0,3	0,7	0,2	0,1	0,3
GDP deflátor 1/	16,5	15,7	14,0	19,5	19,6	-	-	23,3	-	-	20,1	-	-	-	-
Termelési árindex (PPI), %-os változás, az előző időszakhoz képest	8,3	17,7	12,5	28,8	13,4	0,4	3,2	2,1	0,6	1,8	0,8	1,7	2,2	1,4	2,8
Stabilizációs Alap, Mrd USD, időszak végén	-	-	-	18,7	42,9	51,6	55,4	60,4	66,0	71,5	76,3	-	-	-	-
Tartalékok (arany is), Mrd USD, időszak végén	36,6	47,8	76,9	124,5	182,2	188,5	195,9	205,9	226,4	247,3	250,6	265,7	259,9	266,2	272,5
Fizetési mérleg indikátorok															
Külkereskedelmi egyenleg, Mrd USD	48,1	46,3	59,9	86,9	118,3	12,3	11,7	11,8	13,0	14,6	11,1	12,0	13,7	11,3	-
Energiaforrások részesedése az áruexportból, %	51,2	52,4	54,2	54,7	61,1	-	-	67,6	-	-	65,4	-	-	65,2	-
Folyó fizetési mérleg, Mrd USD	33,9	29,1	35,4	58,6	84,2	-	-	28,0	-	-	28,8	-	-	23,1	-
Áruexport, Mrd USD	101,9	107,3	135,9	183,2	243,6	20,9	22,1	24,5	24,1	27,2	25,4	25,8	28,1	25,9	-
Áruiimport, Mrd USD	53,8	61,0	76,1	96,3	125,3	8,6	10,4	12,7	11,1	12,6	14,3	13,7	14,4	14,5	-
Bruttó FDI, m USD 1/	3980	4002	6781	9420	13072	-	-	3845	-	-	6445	-	-	10268	-

1/ Kumulált adat

2/ Föderális és konzolidált regionális költségvetések (költségvetésen kívüli alapok nélkül)

3/ Az M2 éves átlagos értékének %-os változása

Forrás: World Bank (2006)

2. melléklet:

A foglalkoztatás alakulása Oroszországban ágazatonként 1997–2005

Foglalkoztatás (ezer fő)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Összes	60021	58464	62945	65070	65123	66659	66432	67275	68169
Agrárrium	7296	6833	9446	9431	7844	7557	7230	6832	6935
<i>Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás</i>	7088	6689	9296	9243	7637	7399	7035	6627	6769
<i>Halgazdálkodás</i>	208	144	150	188	207	158	195	205	166
Ipar	18013	17031	17724	18487	19147	19688	20189	20014	20304
<i>Bányászat és kitermelés</i>	1128	1034	1179	1294	1343	1209	1247	1212	1236
<i>Feldolgozóipar</i>	11577	10937	11528	12178	12656	13067	12820	12674	12534
<i>Villamos energia, gáz- és vízellátás</i>	1507	1616	1555	1686	1722	1789	2032	2001	1959
<i>Építőipar</i>	3801	3444	3462	3329	3426	3623	4090	4127	4575
Szolgáltatás	34711	34563	35730	37129	38114	39398	38996	40429	40897
<i>Nagy- és kiskereskedelem; javítás és személyi és háztartási áruk</i>	7139	7126	7304	7887	8602	9241	9689	10131	10383
<i>Szálláshely szolgáltatás és vendéglátás</i>	685	701	853	924	1023	1142	1265	1223	1297
<i>Szállítás, raktározás, posta és távközlés</i>	5515	5327	5505	5484	5813	5960	5972	6261	6249
<i>Pénzügyi közvetítés</i>	886	832	833	843	857	868	811	918	962
<i>Ingatlan ügyletek és üzleti tevékenység</i>	1860	1936	1839	2028	2373	2743	3791	4119	4039
<i>Közigazgatás és honvédelem; kötelező társadalombiztosítás</i>	4229	4275	4612	4824	4770	4618	4675	4702	4815
<i>Oktatás</i>	5687	5709	5885	5911	5673	5929	6018	6142	6204
<i>Egészségügyi és szociális ellátás</i>	4176	4189	4338	4392	4622	4594	4676	4833	4701
<i>Egyéb közösségi, szociális és személyi szolgáltatás</i>	4534	4468	4561	4836	4381	4303	2099	2100	2247
<i>Egyéb</i>	1	37	45	23	18	16	17	0	33
Foglalkoztatás (%-os megoszlás)	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Összes	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
Agrárrium	12,16	11,69	15,01	14,49	12,04	11,34	10,88	10,16	10,17
<i>Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás</i>	11,81	11,44	14,77	14,20	11,73	11,10	10,59	9,85	9,93
<i>Halgazdálkodás</i>	0,35	0,25	0,24	0,29	0,32	0,24	0,29	0,30	0,24
Ipar	30,01	29,13	28,16	28,41	29,40	29,54	30,39	29,75	29,78
<i>Bányászat és kitermelés</i>	1,88	1,77	1,87	1,99	2,06	1,81	1,88	1,80	1,81
<i>Feldolgozóipar</i>	19,29	18,71	18,31	18,72	19,43	19,60	19,30	18,84	18,39
<i>Villamos energia, gáz- és vízellátás</i>	2,51	2,76	2,47	2,59	2,64	2,68	3,06	2,97	2,87
<i>Építőipar</i>	6,33	5,89	5,50	5,12	5,26	5,44	6,16	6,13	6,71
Szolgáltatás	57,83	59,12	56,76	57,06	58,53	59,10	58,70	60,10	59,99
<i>Nagy- és kiskereskedelem; javítás és személyi és háztartási áruk</i>	11,89	12,19	11,60	12,12	13,21	13,86	14,58	15,06	15,23
<i>Szálláshely szolgáltatás és vendéglátás</i>	1,14	1,20	1,36	1,42	1,57	1,71	1,90	1,82	1,90
<i>Szállítás, raktározás, posta és távközlés</i>	9,19	9,11	8,75	8,43	8,93	8,94	8,99	9,31	9,17
<i>Pénzügyi közvetítés</i>	1,48	1,42	1,32	1,30	1,32	1,30	1,22	1,36	1,41
<i>Ingatlan ügyletek és üzleti tevékenység</i>	3,10	3,31	2,92	3,12	3,64	4,11	5,71	6,12	5,92
<i>Közigazgatás és honvédelem; kötelező társadalombiztosítás</i>	7,05	7,31	7,33	7,41	7,32	6,93	7,04	6,99	7,06
<i>Oktatás</i>	9,48	9,76	9,35	9,08	8,71	8,89	9,06	9,13	9,10
<i>Egészségügyi és szociális ellátás</i>	6,96	7,17	6,89	6,75	7,10	6,89	7,04	7,18	6,90
<i>Egyéb közösségi, szociális és személyi szolgáltatás</i>	7,55	7,64	7,25	7,43	6,73	6,46	3,16	3,12	3,30
<i>Egyéb</i>	0,00	0,06	0,07	0,04	0,03	0,02	0,03	0,00	0,05

Forrás: ILO, saját számítások

3. melléklet:

A reál GDP változása és annak összetevői termelői oldalon 2003–2005

% -os változás az előző évhez képest		2003	2004	2005
A	Mezőgazdaság, vadgazdálkodás és erdőgazdálkodás	5,5	3,0	1,1
B	Halgazdálkodás	3,4	2,0	4,6
C	Bányászat és kitermelés	10,8	7,9	1,7
D	Feldolgozóipar	9,5	7,8	4,4
E	Villamos energia, gáz- és vízellátás	1,6	2,1	1,0
F	Építőipar	13,0	10,2	9,7
G	Nagy- és kiskereskedelem; javítás és személyi és háztartási áruk	13,2	9,8	12,4
H	Szálláshely szolgáltatás és vendéglátás	1,3	3,0	15,6
I	Szállítás, raktározás, posta és távközlés	7,2	10,5	6,2
J	Pénzügyi közvetítés	9,6	4,5	6,4
K	Ingatlan ügyletek és üzleti tevékenység	3,0	4,5	9,0
L	Közigazgatás és honvédelem; kötelező társadalombiztosítás	-0,5	0,6	2,8
O	Oktatás	0,9	1,2	1,9
P	Egészségügyi és szociális ellátás	-3,9	1,1	1,0
Q	Egyéb közösségi, szociális és személyi szolgáltatás	0,0	18,4	7,7
AV	Hozzáadott érték	7,4	6,9	6,2
GDP	Bruttó nemzeti termék	7,3	7,2	6,4

Megjegyzés: a betűkódok az egyes tevékenységek nemzetközi jelölésének megfelelőek

Forrás: Federal State Statistics Service (Orosz Statisztikai Hivatal)